

מבט על, גיליון 350, 1 ביולי 2012

תימן: בין איראן ואל-קאעדה למערב

יואל גוז'נסקי

"האביב הערבי" לא הגיע עדיין במלוא עוצמתו למדינות שחו מלחמות אזרחים ממושכות וקיטוב פנימי עמוק בעשרים השנים האחרונות. תימן היא יוצאת מן הכלל. התסיסה האזרחית שאחזה בתימן החל מינואר 2011 בהשראת הטלטלה במרחב הערבי החריפה מגמות קיימות והאיצה תהליכים שעלולים להוביל להתפרקות המדינה. התקווה הייתה, כי פרישת סאלח מתפקידו תשים קץ ל"מהפכת תימן", אך לא פחות מכך למצבה הקשה של המדינה. אלא שעזיבתו לא הובילה עד עתה ליציבות המיוחלת. נהפוך הוא, "המהפכה התימנית" החלישה עוד את השלטון המרכזי והביאה להתחזקות ההשפעה של איראן ואל-קאעדה.

המהפכה התימנית הביאה את איראן להגביר עוד את תמיכתה הפוליטית והצבאית באלמנטים אופוזיציוניים בתימן, בראשם המורדים הח'ויתים השיעים. איראן אינה מסייעת רק לשיעים. חולשתה של הממשלה התימנית הנוכחית הביאה את איראן להשקיע בתמיכה באלמנטים שונים בזירה התימנית, גם אם הם בעלי סדר יום שונה: בכלל זה תנועת "חרק" המבקשת להביא להיפרדות הדרום מתימן ואף, לטענת הסעודים, בגורמים המזוהים עם אל-קאעדה. המטרה בכל המקרים להקשות עוד על השלטון המרכזי לכפות את מרותו בכל חלקי המדינה.

מבין הקבוצות בתימן הזוכות לתמיכה איראנית, היקף התמיכה הצבאית האיראנית בשיעים היא המשמעותית ביותר וכוללת פעילות של "כוח קודס" של משמרות המהפכה, ויתכן גם סיוע של חזבאללה. משלוחי הנשק האיראניים (רובי סער, מטענים, נשק אנטי-טנקי וכסף מזומן רב, המועברים בדרך כלל דרך הים) אינם כשלעצמם משמעותיים ביחס לכמויות הנשק המצויות בתימן. אלא שהם מאפשרים לאיראן לקנות השפעה. יתרה מכך, מדובר בסיוע עקבי ומתמשך המעיד על חשיבות המרד השיעי לטהרן כדרך להגביר השפעתה במדינה השסועה ולפגוע ביציבותה של סעודיה, יריבתה המרכזית באזור.

המורדים ניצלו את הכאוס השורר בתימן מאז 2011 להרחבת האזורים שבשליטתם ובפועל הם שולטים במרבית מחוזי סעדה וכן באזורים נרחבים לאורך הגבול עם סעודיה. מתנועה אידיאולוגית-דתית, הנאבדת כנגד ממשלת תימן, בשל מה שלטענתה היא אפליה מתמשכת מצד הממשלה, הם הפכו לתנועת גרילה קלאסית, שמנצלת לטובתה את השטח ההררי בצפונה של תימן. איראן מפיקה תועלת מן הקשר שלה לסכסוך בכך שהביאה צד שלישי להדגים את עוצמתה האזורית הגוברת ואת טווח השפעתה הצבאית. סעודיה מצדה חוששת שיציבותה המתערערת של תימן תהווה הזדמנות לאיראן - יריבתה המרכזית, להמשיך להתערב בנעשה במדינה זו.

במעורבותה, איראן מבקשת להראות, כי בלעדיה לא ניתן יהיה לפתור את הבעיות הפוליטיות בתימן. איראן תצא נשכרת מהקמת מאחז יבשתי באזור צפון תימן דרכו היא יכולה להשתמש בהשפעתה שם כמנוף לחץ פוליטי כלפי ריאה תוך שימוש ביכולה "להטריד" צבאית את סעודיה בעת הצורך. השפעתה שם מאפשרת לה גם להשיג גישה לים האדום, שתבטיח אספקת נשק נמשכת מאיראן דרך הים לשלוחיה באזור כמו גם לקיים נוכחות איראנית רציפה בסמוך למיצרי באב-אל מנדב ועד לתעלת סואץ והים התיכון.

אל-קאעדה בחצי האי ערב (AQAP), ניצל גם הוא את הכאוס הפנימי שהביאה ה"מהפכה התימנית" והרחיב בהתמדה את השטחים שבשליטתו; הוא השתלט למשך שנה על עיירות רבות ועל מרבית מחוזי אבין. בפועל, כוחות "אנסר אל-שריעה", המזוהים עמו, משמשים כאדמיניסטרציה

מקומית בכמה אזורים, שבהם הממשל המרכזי איננו נוכח. שבטים המצויים בברית עמם מנסים כל העת להרחיב את שליטתם גם לעיר המחוז לאוודר השולטת על הגישה לאזורים כמו חדרמאות ובידה ואף לעדן, הנמל החשוב ביותר בתימן. אופי פעילות הארגון השתנה בהתאם והוא לובש כעת יותר ויותר צביון של מרידה (insurgency).

נשיא תימן, עבד רבו מנסור האדי, נלחם באל-קאעדה משום שהוא משוכנע כי, בשונה מהעבר, הארגון כעת מציב איום על שלטונו ועל שלמותה הטריטוריאלית של תימן, אך גם כדרך לזכות בלגיטימציה לשלטונו ובתמיכה כספית מהמערב וממדינות המפרץ. ואכן, מאז נכנס לתפקידו כנשיא הוא האיץ את המאבק בקיצונים האסלאמיים ואף קצר הישגים לא מבוטלים: ב-12 במאי נפתחה מערכה קרקעית ואווירית רחבה בסיוע אמריקאי ושבטים נאמנים לצבא נגד אל-קאעדה בדרום תימן. במהלכה של מערכה זו נכבשו מרבית מעוזיו באבין ושבואה, לרבות זינג'יבר וגאאר, בהם החזיק הארגון למעלה משנה והוא כעת נמצא במנוסה. מאז כניסתו של האדי לתפקידו, התרחב שיתוף הפעולה, בעיקר המודיעיני, עם האמריקאים, ובהתאם זינק מספר הסיכולים של "חשודים בפעילות טרור" בעיקר באמצעות מל"טים: מתחילת השנה, בפעם הראשונה, קצב התקיפות עבר אף את מספרן בשטח פקיסטאן. גם ללא הגברת קצב הסיכולים, יותר ויותר קשה להפריד בין פעילי הטרור לאלו הלוחמים בעד זכויותיהם ונגד הממשלה.

הסיוע הכספי האמריקאי לתימן גדל גם הוא כתמריץ לממשלת תימן להילחם באל-קאעדה. עם זאת, נראה שמן הראוי היה שארצות הברית תתנה את הסיוע שהיא מעניקה לצבא התימני בכך שלא יועבר ליחידות שחותרות תחת שלטון הנשיא או כאלה שידוע, כי פגעו באזרחים חפים מפשע. הצידוד והאימון של יחידות הצבא התימני, הוכחו בעבר כלא יעילות וכמקדמות סדר יום אישי. על מדינות המערב ומדינות המפרץ להתנות גם הן את סיוע החוץ שלהן לממשלת תימן בשמירתה של זו על סטנדרטים מקובלים של זכויות אדם בסיסיות – לוודא כי תימן הולכת קדימה ולא אחורה. ושינגטון מודדת את ההצלחה של המדיניות שלה בתימן על-פי מספר אנשי אל-קאעדה שעליהם היא הצליחה לשים את ידה ולא על-פי מצבה הכולל של תימן. בשל התפוררות סמכותה של ממשלת תימן באזורי הפריפריה וכפועל יוצא מעלייתם של כוחות חדשים בעקבות התסיסה, יש כיום מוקדי כוח מרובים שיהיה על אצות הברית להבינם: יהיה צורך ביותר מאשר סיכול ממוקד של פעילי טרור כדי להתמודד עם איום אסטרטגי זה.

האדי שותף במלחמה נגד אל-קאעדה ומבקש להגביל את מעורבותה של איראן. הוא יישאר מחויב לכך, כדי שהסיוע הזר יימשך. במקביל, עליו לאזן את השפעתם הנמשכת של המשפחה, השבט ובעלי בריתו של סאלח בצבא תימן בצורה זהירה כדי להבטיח שאלו לא יחוש, כי נשקפת סכנה ממשית לאינטרסים שלהם. מה שמחריף את המצב עוד יותר, היא העובדה שרבים אינם שלמים עם ההסכם, שאפשר את הסתלקותו של סאלח. יוזכר, ההסכם מעניק לנשיא לשעבר חסינות מפני העמדה לדין, ומפקיד את ניסוחה של החוקה החדשה בידי האליטות הישנות. תהליך הרפורמות בתימן טרם הוביל לסילוקה המלא של המפלגה השלטת או אפילו לסילוקה של המשפחה השלטת. הנשיא הקודם, סאלח, עדיין משחק תפקיד משמעותי בפוליטיקה התימנית בשל העובדה כי משפחתו ונאמניו עדיין אוחזים בתפקידי מפתח בהנהגת המדינה והצבא.

החודשים הקרובים יהיו קריטיים לעתידה של תימן, במהלכם ניווכח האם הארגונים האסלאמיים, בראשם "אל-יסלא", ישלימו את הכיבוש הסימבולי של "כיכר השינוי" בצנעא וכיצד יתנהל "הדיאלוג הלאומי", שאמור לייצר חוקה חדשה. כך או כך, לכל אחת מהקבוצות המרכיבות את הפסיפס התימני יש חזון שונה לעיצובה של המדינה. התוצאה, היא התחברות לכוחות חיצוניים במטרה לשפר את מעמדם פנימה, דבר שהופך את תימן לזירת מאבק נוספת, חשובה ביותר, בשל מיקומה הגיאוגרפי-אסטרטגי בין איראן ואל-קאעדה למערב.